

ȘERBAN PAPACOSTEA, *Drum comercial și suveranitate de stat: la începuturile Țării Românești / La route commerciale et la souveraineté d'état: au début de la Valachie / Trade Route And Territorial Sovereignty at the Beginning of Wallachia*, p. 9-26

The end of the Mongol hegemony at the Black Sea, in the 1340's, initiated an intense rivalry over the Silk Road, the highly lucrative international trade route that linked Eastern Asia and the Mediterranean. During the 14th and the 15th centuries, the main competitors fighting for the Black Sea trade were the Italian republics of Genoa and Venice, along with the Byzantine Empire, which still controlled, to some extent, the Straits. Hungary decided to get involved in the Black Sea trade and entered an alliance with the Genoese that, in the meantime, extended their control over some of the Lower Danube cities, such as Chilia, Licostomo and Vicina. Firstly, Louis the Great, king of Hungary, attempted to avoid the customs imposed by the Wallachian princes. Afterwards, he decided to shift the center of the Danube international trade from Brăila to Vidin. In consequence, he conquered the city of Vidin in 1365, in conjunction with the Genoese. This marked the beginning of a new dispute between the Hungarian Kingdom and Wallachia. After several diplomatic negotiations and military confrontations, the lord of Wallachia, Vladislav-Vlaicu, defeated a great Hungarian army in 1369. The defeat ruined this Hungarian-Genoese attempt to open a new trade route between the Black Sea and Central Europe.

*

Sfârșitul hegemoniei mongole la Marea Neagră, petrecut în deceniul al V-lea al veacului al XIV-lea, a declanșat o rivalitate intensă pentru controlul profitabilului drum al mătășii, care lega Extremul Orient de Mediterana. Pe parcursul secolelor XIV și XV, principalii competitori implicați în comerțul din Marea Neagră au fost Genova, Veneția și Imperiul Bizantin, care a continuat să controleze, parțial, Strâmtoarea. Regatul Ungariei a încercat, la rândul lui, să obțină anumite avantaje din comerțul la Marea Neagră, intrând într-o alianță cu Genova, care își extinsese deja controlul asupra unor orașe aflate la Dunărea de Jos, precum Chilia, Licostomo și Vicina. Într-o primă fază, Ludovic cel Mare, regele Ungariei, a căutat să evite taxele vamale impuse de domnii Țării Românești. Abia după aceea regele a încercat să transfere centrul comerțului internațional de pe Dunărea de la Brăila la Vidin. Primul pas a fost cucerirea orașului Vidin în 1365, cu sprijinul genovezilor. Cucerirea Vidinului a declanșat o nouă înfruntare între regele Ungariei și domnul Țării Românești, încheiată cu victoria acestuia din 1369. Înfrângerea a pus capăt încercării ungaro-genoveze de a redirecționa drumul comercial dintre Marea Neagră și Europa Centrală pe o nouă rută.

ALEXANDRU PÎNZAR, *Sfârșitul luptelor pentru succesiune în Moldova: înțelegerea din 1435/ La fin des conflits pour la succession en Moldavie: l'entente de 1435 / The End of the War of Succession In Moldavia: The 1435 Agreement*, p. 27-40

At the end of August 1435, the two half-brothers Elias and Stephen reached an agreement to end the succession conflict to the throne of their father, Alexander the Good of Moldavia. The settlement was mediated by the Polish King's envoys, after the battle of Podraga. This

agreement, recorded by two documents, one issued by each contender, became the bedrock of a complicated relationship between the two brothers, which, nonetheless, ensured the internal peace of Moldavia up to 1442. The Romanian historians did not reach a conclusion regarding the nature of this specific power-sharing arrangement. Some historians considered it an “imperfect association”, while others labeled it a “genuine diarchy”. A thorough analysis of the two charters can actually reveal the principles lying behind the agreement. Stephen recognized his brother’s genealogical seniority and he accepted Elias to play the “father’s” role in relationship to him. These principles were essential in some of the lateral and collateral succession systems, such as the one of the Kievan Rus’. However, Elias, son and husband of Lithuanian princesses, was probably inspired by the very similar power-sharing arrangement of the Algirdas and Kęstutis brothers, Gediminas’s sons, based on the same principle of genealogical seniority.

*

În 1435, la sfârșitul lunii august, cei doi frați vitregi, Ilie și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun, au ajuns la o înțelegere care pune capăt disputei pentru succesiune la tronul Moldovei. Mediată după lupta de la Podraga de trimișii regelui polon, înțelegerea a fost consemnată prin câte un document emis de fiecare dintre cei doi претенdenți la tron. Acordul din 1435 a constituit temelia pe care s-a construit o relație între cei doi frați care, oricât a fost de dificilă, a făcut posibilă menținerea păcii în Moldova vreme de șapte ani. Istoricii români nu s-au putut pune de acord cu privire la natura acestei înțelegeri neobișnuite, prin care puterea era împărțită, considerând-o fie o „asociere imperfectă”, fie „o diarhie autentică”. O analiză detaliată a celor două documente care consemnează această înțelegere dezvăluie principiile care au stat la temelia ei. Ștefan a recunoscut drepturile genealogice ale fratelui său mai vârstnic, acceptând ca Ilie să joace rolul „tatălui” în relația cu el. Aceste principii constituiau o parte esențială a unui sistem de succesiune colaterală, precum cel din Rusia kieveană, dar principala sursă de inspirație pentru Ilie, fiu și soț al unor prințese lituaniene, trebuie să fi fost înțelegerile foarte asemănătoare încheiate între frații Algirdas și Kęstutis, fiii lui Gediminas, întemeiate pe același principiu al preeminenței fratelui mai vârstnic.

OVIDIU CRISTEA, *Veneția și Imperiul Otoman: o luptă pentru supraviețuire (sec. XIV-XVI)/ Venise et l'Empire Ottoman: une lutte pour la survivance (XIVe-XVIe siècles) / Venice and The Ottoman Empire: A Struggle for Survival (14th-16th Centuries)*, p. 41-60

The Fourth Crusade transformed Venice from an emerging maritime power into a hegemonic Mediterranean thalassocracy. The key positions held in Constantinople, in the Aegean, in the Peloponnesus and on Dalmatian coast enabled the Republic to control the main trade routes between the Adriatic and the Levant. During the next two centuries, this hegemonic position was challenged by land powers (Byzantium or Hungary), by maritime ones (Genoa, the Catalan duchy of Athens, the Turkish emirates), or by a coalition between the two, as it was the case in the War of Chioggia. Despite some serious blows, Venice eventually prevailed in all these confrontations. Its success was explained through a combination of several factors: economic capability, social stability, institutional strength, diplomatic flexibility, naval power. Nonetheless, despite all these “key factors”, Venice proved to be no match for the rising

Ottoman Empire. From the 15th century onwards, Venice was compelled to acknowledge the Ottoman military superiority. Moreover, even Venice's main strength, its fleet, was gradually surpassed. The main contention of this paper is that the maritime power, on which the Venetian hegemony was based, became an Achilles' heel during the confrontations with the Sultan, damaging both the trade routes, as well as the Venetian "Empire" in the Levant.

*

Cea de-a patra cruciadă a transformat Veneția dintr-o putere maritimă în ascensiune într-o thalascrație hegemonică mediteraneană. Datorită pozițiilor cheie deținute în Constantinopol, în Egeea, în Peloponez și pe coasta dalmată, Republica Venețiană putea controla principalele drumuri comerciale dintre Adriatică și Levant. Până spre sfârșitul epocii medievale, poziția hegemonică a Veneției a fost contestată în câteva rânduri, fie de puteri terestre, precum Bizanțul și Ungaria, fie de puteri maritime, precum Genova, ducatul catalan al Atenei și emiratele Turcești, fie de o coalitie între o putere continentală și una navală, precum în Războiul Chioggiei. În pofida unor momente dificile, Veneția a reușit de fiecare dată să aibă câștig de cauză la capătul acestor confruntări. Succesul Veneției a fost explicat prin coroborarea mai multor factori: puterea economică, stabilitatea socială, vigoarea instituțională, flexibilitatea diplomatică sau puterea navală. Cu toate aceste „atuuri” însă, Veneția nu s-a putut împotrivi ascensiunii Imperiului Otoman. Începând cu veacul al XV-lea, Republica a trebuit să recunoască superioritatea militară otomană. Mai mult, flota, considerată cel mai important element al sistemului militar venețian, s-a dovedit inferioară puterii navale otomane. Acest studiu sugerează că puterea maritimă, care fusese principalul element al ascensiunii venețiene, a devenit un adevărat „călcai al lui Ahile” în confruntarea cu Imperiul Otoman, afectând deopotrivă controlul drumurilor comerciale și „imperiul” Veneției din Levant.

ADRIAN GHEORGHE, ALBERT WEBER, *Cezar din Florența, calamarii și valahii. Un izvor inedit despre o perioadă nedocumentată din a doua domnie a lui Vlad Țepeș (martie-aprilie 1462) / César de Florence, les calmars et les Valaques. Une source inédite sur une période inconnue de la deuxième règne du prince Vlad l'Empereur (mars-avril 1462) / Caesar from Florence, The Squids and The Wallachians. A New Source Regarding an Undocumented Period of Vlad The Impaler's Second Reign (March-April 1462)*, p. 61-71

The authors of this study, members of the *Corpus Draculianum* project, have found in the Mantuan archives a corpus of letters sent to the duke Lodovico Gonzaga by a Venetian informant, named Caesar from Florence. One such letter, from the 12th of April 1462, contains a jumble of information. Firstly, the informant excuses himself to the duke for not being able to send him some culinary goods, mostly squids. But then, Caesar from Florence mentions a recent confrontation between the Turks and the Wallachians, in which the Sultan had lost no fewer than 50 ships. This letter is edited for the first time in the appendix of this study. The authors identify the Wallachians mentioned by Caesar with Vlad the Impaler's army. By confronting this piece of information with other well-documented Italian sources, such as Antonio Guidobono's or Pietro di Tommasi's letters, the authors suggest a rather unusual route through which this news reached Venice. The letter shed some further light not only on the news networks, but also on an

undocumented period of Vlad the Impaler's second reign. Caesar of Florence's letter substantiate the hypothesis that Vlad kept his army at hand until the summer of 1462 and that the January attack south of the Danube was not an isolated episode.

*

În urma cercetărilor în arhivele italiene desfășurate în cadrul proiectului *Corpus Draculianum*, autorii articolului de față au găsit în Mantova scrisorile trimise din Veneția de un anume Cezar din Florența ducelui Lodovico Gonzaga. Printre acestea se află și o scrisoare din 12 aprilie 1462, în care informatorul îi transmitea ducelui ultimele știri sosite la Veneția. După ce-și începea scrisoarea prin a-i cere iertare pentru că, din felurite motive, nu a reușit să-i trimită mai multe delicatose cerute de duce, în primul rând calamari, Cezar din Florența amintea de o înfruntare recentă în urma căreia 50 de nave ale „Turcului” ar fi fost atacate și arse de valahi. Plecând de la această scrisoare, editată pentru prima oară în anexa articolului, cei doi autori îi identifică pe valahii amintiți cu oamenii lui Vlad Țepeș. Confruntând informația lui Cezar din Florența cu tăcerea celorlalți informatori italieni care urmăreau cu atenție evenimentele de la Dunărea de Jos, precum Antonio Guidobono sau Pietro di Tommasi, autorii articolului sugerează un traseu mai puțin obișnuit pe care ar fi putut circula respectiva știre. Dincolo însă de relevanța acestei scrisori pentru o mai bună cunoaștere a circulației știrilor, importanța ei constă mai ales în informațiile pe care le oferă pentru o perioadă nedocumentată a celei de-a doua domnii a lui Vlad Țepeș. Scrisoarea dovedește, așa cum s-a bănuit deja, că atacul de la sudul Dunării din ianuarie 1462 nu a fost un episod izolat și că Vlad Țepeș nu și-a demobilizat trupele până în vară.

DANA CACIUR, *Migrații spontane și organizate în teritoriul Zarei (Zadar) la mijlocul secolului al XVI-lea. Cazul Morlacilor Istrieni / Migrations spontanée et dirigée dans le territoire de Zara (Zadar) au milieu du XVIe siècle. Le cas des Morlaques istriennes (morlacchi istriani) / Spontaneous and Organized Migrations in the Hinterland of Zara (Zadar) at the Middle of the 16th Century. The Case of the Istrian Morlachs*, p. 73-104

Sometime during the summer of the year 1538, Alvise Badoer, *provveditore generale* in Dalmatia, and Camillo Orsino, the general governor of Dalmatia, facilitated the transfer of some Morlachs from the Ottoman Empire to the Venetian territory. Initially, the Morlachs complied with the Venetian settlement practices and accepted the status and the privileges that had been offered to them in the Istria region. However, some of them failed to adapt and decided to return to the Balkans. Some Morlachs went back to *Turchia*, while others settled in the border region of Zara and received the name of *morlacchi istriani*. This study aims to analyze the different stages of this immigrant wave, as well as the development of the Morlach community within the Venetian state from 1540 to 1570. The article focuses on the people involved in the Morlachs' settlement in the hinterland of Zara, such as Venetian officials, Dalmatian nobles, soldiers and Morlachs. A special attention is paid to the relationship between the Morlach colonists and the native inhabitants of the region. The study also argues that the Morlachs played an active diplomatic role in the border negotiations between Venice and the Ottomans. The Istrian Morlachs, as an example of a community in the making, provide a thought-provoking case study

that captures the difficulties of the Venetian settlement policy when confronted with spontaneous and organized migrations.

*

În vara anului 1538 Alvise Badoer și Camillo Orsino, doi înalți dregători venețieni din Dalmația, au organizat transferul unor morlaci din Imperiul Otoman în teritoriul statului venețian. Inițial, morlaci s-au conformat politicii de colonizare venețiene și au acceptat statutul și privilegiile care le-au fost oferite în regiunea Istriei. Eșecul integrării a făcut însă ca o parte a acestui grup de morlaci să se reîntoarcă în Peninsula Balcanică. Unii dintre ei s-au înapoiat în *Turchia*, în vreme ce alții au rămas în părțile Zarei, unde au primit numele de morlaci istrieni. Acest studiu analizează atât succesivele etape ale acestei migrații, cât și evoluția noii comunități formate pe teritoriul venețian în perioada de pace dintre 1540 și 1570. Studiul se concentrează cu precădere asupra persoanelor implicate în transferul acestei populații și în așezarea ei în hinterland-ul Zarei, fie dregători venețieni, nobili dalmați, soldați sau chiar morlaci. Un alt aspect analizat este cel al relației dintre morlaci nou-veniți și locuitorii respectivei regiuni. Una dintre tezele susținute este că acest grup de morlaci a avut un rol activ în relațiile diplomatice dintre Veneția și Imperiul Otoman, mai ales în negocierile de frontieră. Morlaci istrieni din Zara constituie exemplul unei comunități construite, al cărui studiu de caz ilustrează provocările cu care politica de colonizare a statului venețian s-a confruntat în cazul unor migrații spontane și organizate.

ȘTEFAN S. GOROVEI, *Un tezaur de informații și valorificarea sa: însemnările de pe cărți / Un trésor d'informations et sa mise en valeur: les inscriptions sur les livres / A Treasure of Data and Its Use: The Marginal Notes on Book*, p. 105-155

En marge des pages ou sur les feuilles blanches des livres (manuscrits ou imprimés) on trouve très souvent des inscriptions ou notes que leurs possesseurs, leurs donateurs ou leurs lecteurs ont écrites *afin que l'on sache* – c'est-à-dire pour laisser des traces de leurs existences, de leurs vies, de leurs familles, de leurs lectures. Pour la Moldavie seule, quelques milliers de notes ont été rassemblées dans un grand *Corpus* (4 volumes, parus en 2008–2009), mais d'autres centaines surgissent sans cesse des feuilles des vieux livres et manuscrits roumains dispersés dans les bibliothèques du monde entier. Ces notes contiennent souvent (surtout celles qui proviennent des siècles plus reculés) des informations uniques concernant des événements historiques, des monuments, des personnages etc. Cette unicité impose une grande responsabilité, qui touche tant la transcription des textes, que leur édition, pour éviter les lectures incorrectes (surtout celles des noms et des dates) qui pourraient conduire à des interprétations et à des conclusions erronées. En plus des lectures et des transcriptions erronées, il y a encore d'autres véritables pièges que les chercheurs qui utilisent ces annotations.

En invoquant une série d'exemples, l'auteur construit sa plaidoirie pour mettre en valeur ce genre de documents selon la même méthode, avec la même rigueur et la même responsabilité scientifique qui dirigent l'édition des documents médiévaux, selon les règles établies par les éditeurs de la collection *Documenta Romaniae Historica*. Vu la quantité et l'importance – tout à fait particulière pour l'histoire roumaine – de ce genre de sources, l'auteur se demande quelle serait la science auxiliaire de l'histoire en droit de les accueillir; il croit que seule *l'épigraphie*

serait en mesure de leur offrir une place à part, à la condition que les spécialistes renoncent de mettre l'accent sur *le support* des inscriptions (pierre, marbre, métal, tissus etc.), en le transférant sur *le message* des inscriptions et sur leur but (mémoire et communication: *afin que l'on sache*). L'annexe offre quelques inscriptions recueillies dans les manuscrits qui se trouvent dans de collections roumaines ou étrangères.

*

Pe marginea paginilor sau pe filele albe ale cărților (manuscrite ori tipărite) se află, foarte adesea, însemnări sau note pe care posesorii, donatorii sau cititorii lor le-au scris pentru a lăsa urmele existenței lor, a vieții lor, a familiilor lor, a lecturilor lor – *ca să se știe*. Doar pentru Moldova, câteva mii de însemnări au fost adunate într-un mare *Corpus* (patru volume, apărute în 2008 și 2009), dar alte sute răsar fără încetare din filele vechilor cărți și manuscrite românești răspândite în bibliotecile lumii întregi. Aceste însemnări (și mai ales cele care provin din timpuri mai îndepărtate) conțin adesea informații unice privind evenimente istorice, monumente, personaje etc. Această unicitate impune o mare responsabilitate, în legătură atât cu transcrierea textelor, cât și cu editarea lor corectă, evitând lecturile greșite (mai ales ale numelor și datelor) care pot conduce la interpretări și la concluzii eronate. Alături de lecturi și transcrieri greșite, mai sunt și alte adevărate capcane pe care cercetătorul le întâlnește folosind aceste însemnări.

Cu ajutorul mai multor exemple, autorul își construiește pledoaria sa pentru a pune în valoare acest gen de documente după aceeași metodă și cu aceeași rigoare și aceeași responsabilitate științifică după care se conduce editarea documentelor medievale, conform regulilor stabilite de editorii colecției *Documenta Romaniae Historica*. Având în vedere cantitatea și importanța – cu totul particulară pentru istoria românească – a acestui gen de izvoare, autorul se întreabă care ar putea fi acea știință auxiliară a istoriei îndreptățită să le adăpostească; el crede că numai *epigrafia* ar fi în măsură să le ofere un loc aparte, cu condiția ca specialiștii să renunțe de a pune accentul pe *suportul* inscripțiilor (piatră, marmură, metal, țesături etc.), transferându-l asupra *mesajului* inscripțiilor și asupra țelului lor (memorie și comunicare: *ca să se știe*).

Anexa oferă câteva inscripții culese din manuscrite aflate în colecții românești și străine.

ADINEL DINCĂ, *Consemnări istoriografice într-un manuscris transilvănean din anii 1432-1433 (Biblioteca Muzeului Brukenthal, Sibiu, MS. 683) / Notes historiographiques dans un manuscrit de Transylvanie des années 1432-1433 (Bibliothèque du Musée Brukenthal, Ms. 683) / Historical Notes Taken from a Transylvanian Manuscript from 1432-1433 (The Brukenthal Library, Sibiu, Ms. 683)*, p. 157-170

This article has two main aims. The first aim is to publish two short marginal notes recently discovered in a Transylvanian manuscript from the Brukenthal Library, in Sibiu. These notes, each a few lines long, are referring to the Ottoman campaign against Burzeland in the summer of 1432 and to the Romanians' uprising in the Fogarasch in the 1433. The second incident is less known and scarcely documented. The two notes are extremely valuable for the political history of the region as they have been written in close geographical and chronological proximity. Moreover, these notes are corroborating, but also refining, some other historical

sources, which date from later periods. The second aim of this article is to refer to an episode from the Transylvanian intellectual history, which is such a little-known subject.

*

Textul propus cu acest prilej are două ținte majore. Își propune în primul rând să introducă în circulație două scurte însemnări identificate de curând într-un volum manuscris păstrat la Sibiu, în condiții care vor fi detaliate mai jos. Aceste note de câteva rânduri fac referire la campania otomană din Țara Bârsei petrecută în vara anului 1432, respectiv la o revoltă a românilor din Făgăraș, din anul 1433. În special cel de-al doilea eveniment este puțin cunoscut și cu zgârcenie documentat. Informația pusă acum în atenția specialiștilor în istoria politică a veacului al XV-lea este semnificativă într-un mod cu totul deosebit, deoarece – după cum se va vedea – își are originea din imediata apropiere spațială și temporală a celor petrecute, susținând, confirmând sau nuanțând alte izvoare ale epocii, mai îndepărtate ca redactare sau mai puțin clare din perspectiva contextului de păstrare. În al doilea rând (și în plan subsidiar), articolul evocă un episod din istoria intelectuală a Transilvaniei medievale, atât de puțin cunoscută.

ALEXANDRU ȘTEFAN, *Domus Cruciferorum de Torda – un loc de adevărire transilvan mai puțin cunoscut / Domus Cruciferorum de Torda – un lieu de confirmation de Transylvanie moins connu / Domus Cruciferorum De Torda: A Lesser Known Transylvanian Place of Authentication*, p. 171-183

This article scrutinizes the sole Transylvanian house of the Hospitaller Order. The Order's activity in this region has been thoroughly investigated on the basis of the well-known 1247 charter. However, a small corpus of diplomatic sources reveals that the Order has founded a small preceptory at Turda, which functioned for a few decades as a place of authentication. Obviously, this institution was not as important or as large as the ones located at the convent of Cluj-Mănăstur or at the chapter of the Alba cathedral. However, the documents copied and authenticated by the Hospitaller preceptory at Turda provide an insightful view not only into this specific activity and into the connections between the different Transylvanian places of authentication, but also into the Order's patrimony. In addition, this study suggests a more refined chronology of the Hospitaller's preceptory in Turda.

*

Pornind de la analiza câtorva izvoare diplomatice, de altfel singurele disponibile subiectului subscris, cercetarea de față își propune să sondeze scurta istorie a singurei fundații transilvane a ordinului ospitalier. Mult mai bine cunoscuți istoriografiei românești datorită celebrei diplome din 1247, cavalerii ioaniți par să fi rezidat în deceniile următoare la Turda, unde au fondat un preceptoriu modest care și-a asumat funcția unui loc de adevărire, desigur, mult mai redus ca importanță și amploare în raport cu activitatea conventului de la Cluj-Mănăstur, ori a capitlului-catedral din Alba. Pe baza documentelor emise de ei, sau în care au fost doar amintiți, prezentul studiu coagulează nu doar particularitățile oficiului pe care ioaniții l-au patronat și raporturile cu celelalte foruri similare din Transilvania, ci și noi ipoteze cu privire la patrimoniul imobil al acestora și o periodizare mult mai rafinată a prezenței lor turdene.

PETRONEL ZAHARIUC, *Contribuții privitoare la istoria mănăstirii Probota (II) / Contributions concernant l'histoire du monastère Probota (II) / A Contribution to the History of Probota Monastery (II)*, p. 185-201

The second part of this article continues the history of the Moldavian monastery of Probota from 1615 to 1658. It was a period of turmoil, during which the monastery suffered great damage. Only in the first years of Vasile Lupu's reign (1634-1653) the monastery slowly began to recover. One of the monks who was to play an important role not only in the history of the monastery, but also in that of the Moldavian Church was Dosoftei, who entered the Probota monastery sometimes in the second half of Vasile Lupu's reign. The second part of this study ends in the spring of 1658, when Dosoftei began climbing the hierarchy of the Moldavian Orthodox Church.

*

În partea a doua a studiului, autorul a încercat să reconstituie istoria mănăstirii Probota în intervalul 1615-1658, în care așezământul a suferit mari distrugerii, dar și un început de refacere în prima parte a domniei lui Vasile Lupu (1634-1653). În a doua parte a domniei lui Vasile Lupu, printre călugării mănăstirii s-a aflat și ieromonahul Dosoftei, cel care va avea un rol definitoriu pentru istoria lăcașului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Tocmai de aceea, această parte a studiului se încheie în primăvara anului 1658, atunci când ieromonahul Dosoftei își începe drumul în ierarhia Bisericii Ortodoxe din Moldova.

VIOLETA BARBU, *Cuvântul și sabia. Patriarhul Alexandriei, Gherasim Palladas (1688-1710), un reprezentant al școlii veneto-cretane în țările române (III) / La parole et l'épée. Le patriarche d'Alexandrie, Gherasim Palladas (1688-1710), un représentant de l'école vénète - crétoise dans les pays roumains (III) / The Word and The Sword. Gherasim Palladas, Patriarch of Alexandria (1688-1710), as Representative of the Veneto-Cretan School in The Romanian Principalities (III)*, p. 203-220

The full measure of Gherasim Pallada's rhetoric and poetic ability to impress his readers is given by the *Panegyric of St Constantine the Great* (BAR, Ms. 766), and especially by a poetic sequence where the poetical skills learned within the veneto-cretan school stand out. *Laus Constantinopoli* is on the one hand devoted to the city founded by Emperor Constantine to be the new capital of the Roman Empire, but on the other hand it praises Istanbul, the capital of the Ottoman Empire. The structure of the eulogy takes in the unique topography of the city, its symbolic role and also the natural advantages of its location at the crossroad of the most important land and maritime trading routes. The literary sources and techniques used by the patriarch of Alexandria do not belong to the byzantine legacy known as *Patria Konstantinupoleos*. In his work, the author takes into account the western descriptions and

cartography, as well as the means of the 17th century baroque literature: arithmology and Romanesque orientalism.

*

Panegiricul lui Constantin cel Mare (BAR, Ms. 766) arată întreaga măsură a iscusinței retorice și poetice a lui Gherasim Pallada de a-și impresiona cititorii, mai cu seamă printr-o secvență poetică în care-și demonstrează talentul cizelat în școala veneto-cretană. Pe de-o parte, *Laus Constantinopoli* este dedicat orașului întemeiat de Constantin cel Mare drept noua capitală a Imperiului Roman. Totodată însă, poemul elogiază și Istanbulul, capitala Imperiului Otoman. Structura poemului folosește topografia unică a orașului, rolul său simbolic, precum și avantajele naturale care decurg din amplasarea sa la răscrucea celor mai importante drumuri comerciale, pe mare și pe uscat. Sursele literare și tehnicile folosite de patriarhul Alexandriei nu aparțin moștenirii bizantine, *Patria Konstantinupoleos*. În opera sa, Gherasim Pallada se inspiră din descrierile și cartografia apuseană, folosind mijloacele de exprimare artistică tipice literaturii baroce din veacul al XVII-lea: arithmologia și orientalismul romanic.

MARIANA LAZĂR, *Marele spătar Mihai Cantacuzino și familia sa: noi precizări privind genealogia și succesiunea averii / Le grande porte-glaive Michelle Cantacuzène et sa famille: informations sur la généalogie et la succession de sa fortune / The Great Sword Bearer Michael Cantacuzène and His Family: Notes on His Genealogy and on His Inheritance*, p. 221-264

In 1716, exactly three hundred years ago, the great sword bearer Michael Cantacuzène, was executed. This study aims to shed some further light on this fascinating figure, who was one of the most important Wallachian boyars of his age. Member of the great Cantacuzène family, Michel played an important role in the political, religious and cultural life of Wallachia. Michael, along with his brothers, was involved in the politics of the realm at the highest level. Member of the prince's council, he climbed his way to the office of great sword bearer. Michael was also an important benefactor of the Church. He founded the monasteries of Sinaia, Colțea – which also comprised the first hospital for poor people, as well as a school for underprivileged children – and Râmnicu Sărat – which he has built together with his nephew, the lord of Wallachia, Constantin Brâncoveanu. Moreover, the same Michael Cantacuzène founded the churches from Fundenii Doamnei, Mărgineni, Stâlpu and Slănic. A substantial landowner, Michael provided his religious foundations with numerous lands. However, most of his domain has been inherited by his son and daughters and, afterwards, by his nephews. Michael Cantacuzène has been executed for treason by the Ottomans in 1716, along with his brother Constantin and his nephew, Stephen, lord of Wallachia.

*

Acest articol își propune evocarea personalității unuia dintre marii boieri din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul celui următor, marele spătar Mihai Cantacuzino, în contextul aniversării a 300 de ani de la tragica sa dispariție. Ca membru al celei mai reprezentative familii boierești din perioada respectivă, și-a asumat un rol important în viața politică, spirituală și culturală a românilor. Implicat în viața politică a țării alături de frații săi, a făcut parte din divanul mai multor domni, cea mai înaltă funcție deținută fiind aceea de mare

spătar. Mihai Cantacuzino a fost unul dintre principalii ctitori ai vremii, zidind mănăstirile Sinaia, Colțea (unde a înființat primul spital pentru bolnavii săraci și o școală pentru copiii fără posibilități), Râmnicu Sărat (împreună cu nepotul său, domnul Constantin Brâncoveanu), bisericile de la Fundenii Doamnei, Mărgineni, Stâlpu, Slănic. A deținut un semnificativ domeniu funciar, din care și-a înzestrat și ctitoriile, cea mai mare parte a acestuia fiind, însă, moștenită de fiul și fiicele sale, iar apoi de nepoți. Mihai Cantacuzino a încetat din viață în contextul complex al anului 1716, fiind executat de otomani împreună cu fratele său Constantin și cu nepotul Ștefan, domn al Țării Românești, pentru atitudinea lor procreștină.

GHEORGHE LAZĂR, TUDOR-RADU TIRON, *Din sfragistica boierimii muntene: memoriul din 7 septembrie 1719 și sigiliile sale / Sur la sphragistique des boyards valaques: le mémoire du 7 septembre 1719 et ses sceaux / A Study in the Wallachian Sigillography: The 7th of September 1719 Memorandum and its Seals*, p. 265-320

The present study investigates one of the few medieval and early modern Wallachian documents authenticated by several seals. The Romanian original of the 7th of September 1719 memorandum addressed to the Habsburg authorities, previously known only in its Latin translation, has been endorsed by no fewer than 68 signatories with their seals. This extraordinary document gives a valuable insight into the “heraldic performance” of the nobles from the Habsburg Oltenia at the beginning of the 18th century. In the first part of the article the authors survey the political context in which the memorandum has been written. Thus, during the tumultuous period that followed immediately after the Habsburg-Ottoman war broke out, the Wallachian nobles grouped and regrouped in different factions. The second part of the article deals with the 68 seal impressions. According to the authors this method of multiple-validation did not imitated the German sigillography, but rather continued an older local, Wallachian, practice. The seal impressions are extremely diverse with regard both to the coat of arms, as to the wax. Thus, the clerics used black wax and the nobles red one. The use of red wax for seals had previously been the voievodes’ exclusive privilege. As for the coats of arms, most probably they had been assumed by the most important abbots (of the Bistrița, Arnota, Tismana and Hurezi monasteries) and by the leading nobles (Staicu Bengescu, Constandin Fărcășanu, Constandin Strâmbeanu, etc.), rather than conferred by the Austrian authorities. Therefore, these coats of arms reveal the state of the Wallachian private heraldry in the early modern period.

*

Studiul de față analizează unul dintre puținele documente medievale și premoderne românești validat prin aplicarea mai multor impresiuni sigilare. Este vorba de un memoriu avansat autorităților habsburgice la 7 septembrie 1719, cunoscut în literatura de specialitate numai în traducerea sa latină, al cărui original în limba română conține nu mai puțin de 68 de sigilii inelare ale semnatarilor. Acest document excepțional dezvăluie „comportamentul heraldic” al boierimii din Oltenia austriacă, la începutul secolului al XVIII-lea. În prima parte a studiului autorii analizează contextul emiterii documentului, concentrându-se mai cu seamă asupra regroupărilor succesive din sânul boierimii muntene (și oltene) în perioada tulbure care a urmat declanșării conflictului austriaco-otoman. Cea de-a doua parte a studiului cuprinde o analiză

detaliată a celor 68 de impresiuni sigilare. Teza autorilor este că această metodă de validare nu este o consecință a integrării recente a Olteniei în Imperiul Habsburgic, ci reflectă mai degrabă o practică tradițională mai veche. Impresiunile sigilare sunt extrem de diverse, nu numai în ceea ce privește blazoanele, dar și în funcție de ceara utilizată: neagră pentru clerici și roșie, care până atunci fusese folosită exclusiv de cancelaria domnească, pentru boieri. Însemnele heraldice, deopotrivă ale egumenilor mănăstirilor importante (Bistrița, Arnota, Tismana, Hurezi) și ale marilor boierilor (Staico Bengescu, Constandin Fărcășanu, Constandin Strâmbeanu, etc.) au fost asumate de boierimea autohtonă și nu conferite de autoritățile austriece. Așadar, ele constituie tot atâtea reușite ale heraldicii private românești de la începutul perioadei premoderne.

LAURENȚIU RĂDVAN, *Un subiect ignorat: moșiile urbane. Cazul orașului Iași / Un sujet négligé: les domaines urbaines. Le cas de la ville Iassy / A Topic Often Ignored: the Urban Domains. The Case Study of Iași*, p. 321-361

This study offers an insight into an insufficiently researched topic, the town domain of Iași, the largest town in Moldavia. The study spans from the beginning of the 16th century to the end of the 18th. As opposed to the town it-self, where inhabitants fully owned houses, plots of land or stores, the town domain was in the possession of the Moldavian prince and the townsfolk had only the right of usage. From the beginning of the 16th century, the princes started to make donations from the Iași domain, mostly to the Church. Although the so-called Phanariote princes have usually been blame for alienating the town domains, the most substantial donations had actually been made by the rulers that preceded them, such as Istrate Dabija, Gheorghe Duca and Constantin Duca. The main beneficiaries of these donations were usually the monasteries, but also some boyars, mostly those holding lesser offices, such as *sulgeri*, *căpitani*, *cămărași*. The recipients were rarely natives, but rather Greeks accompanying the Sultan-appointed rulers. As for the townspeople themselves, they hardly ever benefited from such donations and only when the town domain has significantly dwindled. At the beginning of the 19th century the medieval domain of Iași seemed to have disappeared forever, as the land around the town was held by various owners. However, the secularization of monastic lands in 1863 led to the transfer of the Church property around Iași to the state and, from 1869 onwards, it was once again restored to the town it-self.

*

Articolul de față analizează evoluția moșiei urbane a Iașului, cel mai mare oraș al Moldovei, vreme de trei secole (sec. XVI-XVIII). Spre deosebire de orașul propriu-zis, în care locuitorii erau proprietarii caselor, loturilor de pământ sau magazinelor, moșia urbană era deținută de domn, orășenii având doar drept de folosință. Începând din secolul al XVI-lea domnii Moldovei și-au folosit acest drept de proprietate pentru a face danii din moșiile urbane, mai cu seamă bisericilor. Chiar dacă domnii așa-zisi fanarioți au fost cel mai des acuzați că ar fi înstrăinat moșiile urbane, cele mai substanțiale danii din moșia Iașului au fost făcute înainte lor, de Istrate Dabija, Gheorghe Duca și Constantin Duca. Inițial, principalii beneficiari ai donațiilor au fost mănăstirile, dar, în scurt timp, boierii, mai cu seamă micii dregători, precum sulgerii, căpitanii sau cămărașii, au început la rândul lor să primească astfel de danii. Adesea, printre

beneficiarii unor astfel de danii s-au numărat grecii care-i însoțeau pe domnii numiți de sultan. Orașenilor le-au fost acordate mult mai rar astfel de danii și doar după ce moșia orașului se diminuase considerabil. Deși la începutul secolului al XIX-lea soarta moșiei urbane părea pecetluită, secularizarea averilor mănăstirești din 1863 a făcut ca o parte din pământul deținut de biserică în jurul Iașului să intre în proprietatea statului, de unde s-a reîntors în stăpânirea orașului printr-o serie de decrete emise începând cu 1869.

VLADIMIR AGRIGORAEI, *Vinul, grâul și ardelenii lui Faramund. O primă utopie transilvăneană în literatura occidentală: Roman de Thèbes, sec. XII / Le vin et le blé de Pharamond. Une première utopie transylvaine dans la littérature occidentale: le Roman de Thèbes, XIIe siècle / Grape & Grain in Faramund's Valfeconde. The First Transylvanian Utopia in Western Literature: Roman De Thèbes (12th Century)*, p. 363-385

The fictional geography of the *Roman de Thèbes*, an Old French revision of Statius' *Thebaid*, dating back to the middle of the twelfth century, blends ancient place-names and early Crusader references into a fictional universe. On one such occasion, Ipomedon, a leader in the Argian army, is looking for provisions, and his allies, the Bulgarians, advise him to invade a country in the north. This region, entirely surrounded by mountains, impenetrable but for those who crossed the threshold of a steep mountain pass, is described as a land of Cockaigne, rich in wine, grain, fruit, livestock, and game. In a *nomen est omen* manner, the mountainous country bears the name of *Valfeconde*, and it has been identified with eastern Rumelia. The present study suggests a different interpretation, locating the land of *Valfeconde* in Transylvania. The main argument is a close reading of the text, supported by an analysis of the different manuscript traditions. Thus, *Valfeconde* is associated with the Danube, with the name of Faramund and with the tribe name of Petchenegs, all three names pointing, in different ways, to Transylvania. As the anonymous French writer had a good understanding of the political geography of twelfth century Balkans, it seems likely to have included in the text a hidden reference to the mountainous land of Transylvania. Thus, *Roman de Thèbes* became the very first literary reference to Transylvania as a Utopian land.

*

Geografia imaginară din *Roman de Thèbes*, o versiune în franceza medievală a *Thebaidei* lui Statius care datează de la mijlocul veacului al XII-lea, amestecă în același univers ficțional toponime antice și referințe din perioada cruciadelor timpurii. Într-unul dintre episoadele narative, Ipomedon, conducător al oștirii argiene, este în căutare de merinde, iar aliații săi bulgari îl sfătuiesc să invadeze o țară situată la miazănoapte. Aceasta era descrisă drept o țară în care curge lapte și miere, în care se găseau din belșug vin, grâne, fructe, vite și vânat. Totodată însă, era înconjurată din toate părțile de munți, iar singura cale de acces era printr-o trecătoare foarte abruptă. Folosindu-se principiul *nomen est omen*, această țară purta numele *Valfeconde*. Deși *Valfeconde* a fost îndeobște identificată cu Rumelia răsăriteană, studiul de față propune o interpretare diferită, localizând *Valfeconde* în Transilvania. Principalul argument este o recitare a textului, urmărind tradițiile manuscrise diferite. Astfel, *Valfeconde* era asociată în text cu Dunărea, cu numele de Faramund și cu pecenegii, toate cele trei sugerând, în feluri diferite,

localizarea regiunii în Transilvania. Cum scriitorul francez anonim avea o cunoaștere amănunțită a geografiei politice a Balcanilor din veacul al XII-lea, pare probabil să fi inclus în text o referință ascunsă la ținutul muntos al Transilvaniei. Astfel, *Roman de Thèbes* poate fi considerat prima referință literară utopică la Transilvania.

MARIA MAGDALENA SZÉKELY, *Tehnici, practici și sensibilități alimentare în Moldova secolului al XVII-lea / Techniques, pratiques et sensibilités alimentaires en Moldavie au XVIIe siècle / Culinary Techniques, Practices and Sensibilities in the Seventeenth-Century Moldavia*, p. 387-444

Le texte propose un aperçu général sur la nourriture et la nutrition en la Moldavie du XVIIe siècle. Pour les reconstituer, l'auteur a utilisé des sources historiques écrites (chroniques, récits des voyageurs étrangers, documents, contrats dotaux, testaments, inventaires, etc.), des matériaux archéologiques, des sources visuelles et aussi des sources ethnologiques, anthropologiques ou linguistiques. Point de départ de la recherche est constitué par les matières premières utilisées à la préparation de la nourriture et les moyens de les procurer (production propre et / ou commerce), en se concentrant sur l'importation des aliments, des fruits et des épices orientales. Ensuite, l'attention se concentre sur la vaisselle et les ustensiles de cuisine, ainsi que sur l'organisation de l'espace pour la préparation et la conservation des aliments. L'auteur examine aussi l'artisanat et les dignités circonscrits à la sphère alimentaire. En l'absence des recettes culinaires, des livres de cuisine et des listes des menus, la reconstitution des plats est une tâche difficile, en partie surmonté en faisant appel à des méthodologies spécifiques à d'autres sciences ou disciplines. La recherche envisage également la question des boissons et celle des endroits spécialisés dans leur vente. La dernière partie de l'étude révèle la nourriture et la nutrition par d'autres perspectives que celle historique. Ainsi, elle traite la question des maladies digestives et des superstitions créées autour de la nourriture, le lien entre l'alimentation et les croyances religieuses ou la conception sur l'excès de nourriture et de boissons. Enfin, un chapitre spécial est consacré à la table comme système de la représentation sociale.

En la Moldavie du XVIIe siècle, la nourriture reste encore traditionnelle, à la fois en termes d'ingrédients et des modes de préparation des repas. L'influence orientale commence à se sentir, mais timide, par la pénétration – seulement dans la nourriture des élites – des confitures, du sorbet, du café ou de diverses épices. Mais les grandes mutations culinaires allaient se produire seulement au XVIIIe siècle. Les ressources locales continuent à être les aliments de base, préparés de façon connue: bouillis, grillés, cuits et frits. Trois éléments restent fondamentaux dans la nourriture des tous les jours: le pain, la viande et le vin. En raison des prix élevés, seuls les gens à talons goûtent les spécialités importées. Le développement de l'artisanat alimentaire et l'engagement d'un plus grand nombre de personnes dans ces activités correspondent à une diversification culinaire et à un besoin accru de pots et d'ustensiles nécessaires à la préparation de la nourriture. Mais l'importation des outils et l'utilisation de la vaisselle en métaux précieux sont spécifiques à des groupes sociaux limités. En ce qui concerne le rythme des repas quotidiens, on peut supposer qu'il y avait trois repas principaux, mais ce nombre pouvait varier selon les circonstances (pauvreté, saisons des travaux agricoles, guerres,

voyages, famines, jeûnes, fêtes, événements d'un caractère spécial, etc.). Outre leur rôle nutritif, les aliments ont eu une importante valeur symbolique, étant utilisés également et sans contradictions apparentes dans le service divin (le pain et le vin), dans les pratiques magiques et dans le folklore médical. Étant donné que la quantité de la nourriture prévalait sur la qualité, on ne peut pas encore parler d'une „civilisation du goût”. Cependant, dans ce siècle, la nourriture et surtout son étalage ont resté une marque de prestige social et une manifestation de la richesse.

*

Textul oferă o imagine de ansamblu asupra alimentelor și alimentației în Moldova secolului al XVII-lea. Pentru a o reconstitui, autorul a folosit surse istorice scrise (cronici, relatări ale călătorilor străini, documente, foi de zestre, testamente, inventare etc.), materiale arheologice, mărturii vizuale, precum și izvoare etnologice, antropologice sau lingvistice. Punctul de pornire al cercetării îl constituie materiile prime folosite la prepararea hranei și mijloacele de procurare a lor (producție proprie și/sau comerț), punându-se accent pe importul de alimente, fructe și condimente orientale. În continuare, atenția se concentrează asupra vaselor și a ustensilelor de bucătărie, dar și asupra organizării spațiului destinat preparării și depozitării alimentelor. Autorul examinează, de asemenea, meșteșugurile și dregătoriile circumscrise sferei alimentare. În lipsa rețetelor culinare, a cărților de bucate și a listelor de meniuri, reconstituirea felurilor de mâncare este o sarcină dificilă, în parte depășită prin utilizarea metodologiilor specifice altor științe sau discipline. Cercetarea are în vedere, în egală măsură, problema băuturilor și aceea a locurilor specializate în vânzarea lor. Ultima parte a studiului prezintă alimentele și alimentația și din alte perspective decât cea istorică. Astfel, este abordată problema bolilor digestive și a superstițiilor create în jurul hranei, legătura dintre alimentație și credințele religioase sau concepția despre excesul de mâncare și băutură. În sfârșit, un capitol special este consacrat mesei ca sistem de reprezentare socială.

În Moldova veacului al XVII-lea, alimentația era încă una tradițională, atât sub raportul ingredientelor, cât și al modalităților de preparare a bucatelor. Influența orientală începuse să se simtă, dar timid, prin pătrunderea – exclusiv în hrana elitelor – a dulcețurilor, a șerbetului, a cafelei sau a unor mirodenii. Dar marile mutații culinare se vor produce abia în secolul al XVIII-lea. Resursele locale au continuat să fie baza mâncărilor, preparate în modurile cunoscute: prin fierbere, prin frigere, prin coacere și prin prăjire. Trei elemente au rămas fundamentale în hrana cotidiană: pâinea, carnea și vinul. Din pricina prețurilor ridicate, de bunătățile importate se bucurau doar oamenii cu dare de mână. Înmulțirea meșteșugurilor alimentare și antrenarea unui număr mai mare de oameni în aceste activități corespund unei diversificări culinare și unei nevoi sporite de vase și unelte necesare preparării hranei. Dar importul de vase și folosirea veselei din metale prețioase erau specifice unei categorii sociale foarte restrânse. În ceea ce privește ritmul meselor zilnice, se poate presupune că erau trei mese principale, însă numărul acesta putea să varieze după împrejurări (gradul de sărăcie, sezoanele de munci agricole, starea de război, călătoriile, perioadele de foamete, posturile, sărbătorile, evenimentele cu un caracter special etc.). În afară de rolul lor nutritiv, alimentele aveau o semnificativă încărcătură simbolică, ele fiind utilizate, în egală măsură și fără contradicții aparente, în serviciul divin (pâinea și vinul), în practicile magice și în folclorul medical. În condițiile în care cantitatea de mâncare prevala în fața calității, despre o „civilizație a gustului” încă nu se poate vorbi. Oricum, și în acest veac, mâncarea și mai ales etalarea ei au rămas o marcă de prestigiu social și o formă de manifestare a bunăstării.